

Mia Hemming

Hermeneutiikka historiantutkijan filosofisena kontekstina

Tietosanakirja antaa muun muassa seuraavanlaisen määritelmän hermeneutiikalle: "Filosofinen suuntaus, joka korostaa käsitteitä 'tulkinta', 'merkitys', 'historiallinen', 'ymmärtäminen'." Mielestäni historiantutkimus on olennaisilta osiltaan tulkintaa, merkityksenantoa, aikaan ja paikkaan sidottua, ja pyrkimystä ymmärtää. Etsiessään perusteita historiantutkimukselle saattaa päätyä hermeneuttisiin kysymyksenasetteluihin.

Artikkelin kirjoittaminen oli minulle mielen tyhjentämistä ja samalla siihen tutustumista. Tavoitteenani oli löytää elementtejä, joiden edelleenkehittelyä voisin jatkaa nähden ne historiantutkijan filosofisen kontekstin osiksi.

Mutta lähtekäämme liikkeelle. Jostain sieltä, mistä aina jotain löytää, kun ei tiedä tarkkaa sijaintipaikkaa, kun ei ole hypoteesia tai tutkimuskysymystä, johon ryhtyä vastaamaan tai jota ryhtyä testaamaan...

Olipa kerran...

...historiantutkija, joka tulkitessaan lähteitään ryhtyikin pohtimaan tulkintansa edellytyksiä ja ehtoja. Miten ymmärryksen ehdot ja edellytykset suhteutuvat siihen, miten tutkija lukee lähteitään? Miten lähteiden ymmärtäminen on mahdollista? Hän ryhtyi pohtimaan kielen olemusta. Sitä, olisiko kieli puhetta, joka olisi oma tapahtumansa, jota tutkija voisi tutkia omana tapahtumanaan, omine konteksteineen? Ja hän ryhtyi pohtimaan oman kielensä olemusta. Sitä, tavoittaako se hänen oman ymmärryksensä ja lähteen kielen, ja missä määrin tutkija voi ajatella vieraan(1) kokemusten olevan ymmärrettävissä tutkijan kokemusmaailmasta käsin. Missä määrin tutkijalla on oikeus tulkita lähteitä teoksiksi, jotka olisivat avoimia merkityksenantojen suhteen ja joiden merkitykset syntyisivät lukemisen

hetkellä, teoksiksi, joiden merkitykset lukija antaa? Olisiko lähdeteoksilla oma konstruoitavissa oleva maailmansa, mahdollinen maailma, joka sisältää elementtejä, joita ei kirjoiteta, mutta jotka ovat mukana rakentamassa teoksen pinnassa näkyvää maailmaa? Kuitenkin niin, että merkitykset eivät olisi suljettuja, vaan ne rakentuisivat aina riippuen paikasta, missä merkit sijaitsevat lukemisen hetkellä ja missä lukija sattuu olemaan lukemisen hetkellä. Miten tutkija voi tulkita yksilöllisiä puhuntoja? Onko niistä löydettävissä yhteinen kieli, jonka avulla tutkija voi alkaa ymmärtää erilaisia niitä? Olisiko siten mahdollista saada horisontit jossain yhtymään? Ovatko tutkijan tutkimat kokemukset hänelle vieraita, tavoittamattomia, vai onko kokemuksissa sellaista, jota voi ymmärtää jonkin yhteisen elementin kautta, joka yhdistää ihmisten mieliä?

Tutkija ei koe olevansa pakotettu, vaan hänellä on melkeinpä vastustamaton tarve tutkia puhetta ja oman puheensa tuottamista. Hän ei pysty lukemaan lähteitään vain heijastamassa tiedeyhteisönsä pystyttämää ajatusta kontekstista, vaan hän pyrkii löytämään itse puheesta kontekstin. Hän pyrkii kadottamaan itsensä ja löytämään sen objektistaan, ja hän puhuu tuosta kokemuksesta käsin, kertoo sen tutkimustuloksena. Tutkija ei halua etsiä teoksen ulkoista kontekstia, vaan hän haluaa rakentaa kontekstin teoksen sisältä käsin. Hän löytää kontekstin tuottaessaan tekstin.

Millä tavoin tutkija pystyy objektivoimaan(2) oman ymmärryksensä eli antamaan muodon kokemukselleen? Millä tavoin tutkija pystyy pukemaan sanoiksi kokemuksensa niin, että sanat välittäisivät merkityksen, joka on kuitenkin avoin tulkinnalle, jonka yksi tulkitsija hän itsekkin on, kohteena hänen itse tuottamansa teksti? Millä tavoin tutkija tulee tietämään ja ymmärtämään tietoisuutensa sisällön objektivoinnin kautta, niin että kokemus palautuu merkityksellistämisen(3) ja käsitteellistämisen kautta? Miten tutkija löytää tiedon? Ja kun tutkija tulkitsee lähteitään, kääntääkö hän ne omalle kielelleen, niin että hän tuossa käänöksessä tulee ymmärtäneeksi oman tietoisuutensa objektivoinnin kautta, tavoittamatta kuitenkaan koskaan kaikkea kokemusta, vaan vain sen verran, mitä kielen todellisuudessa on mahdollista tavoittaa ja mikä kuuluu kielen todellisuuteen? Ja mitä tutkija tuolloin loppujen lopuksi tutkii? Onko hän teoksen ja tutkijan kohtaamisen tulkitsija? Onko hän merkityksenantojen ja ymmärtämisen tulkitsija, tulkiten sekä omaa merkityksenantoaan että niiden ja lähteiden kohtaamisessa syntyneitä ymmärryksiä? Onko hän osa yhteisöään niin, että hänen puheensa voisi tavoittaa lukijan, että hänen puheensa olisi mahdollista vastaanottaa yhteisössä, että hänen puheensa voisi vapauttaa kieltä ja siten ymmärrystä, hetkelliseen vapauden kokemukseen? Onko hänellä jotain sellaista sanottavaa, joka tavoittaisi lukijan muuttaen häntä?

"Tulkinnassa onkin kysymys siitä, millä tavoin tietoisuuden objektivaatio konstituoituu toisessa tietoisuudessa".(4)

"Tästä näkökulmasta minuus ei ole koskaan yksinomaan tai edes ensisijaisesti 'sisäistä', vaan jotakin yksilöiden välistä, sosiaalista".(5) Kielen ulkoinen todellisuus on tavoittamaton, mutta ei kuitenkaan olematon eikä vaikuttamaton, sillä merkitysten alkuperä on ei-kielellisissä kokemuksissa. Tuohon ei-kielelliseen todellisuuteen tutkija pääsee käsiksi kielen avulla. Tämä tapahtuu vapauttamalla kieli ja puhe, tuottamalla sellaista puhetta, jota tuottaessa tutkija ryhtyy ymmärtämään.(6) Yksilön sisäinen minuus yrittää tulla ilmaistuksi merkkimateriaalin kautta. Halu purkautuu merkkeihin tai tulee läsnäolevaksi, ja tullessaan läsnäolevaksi halusta tulee olemassaoleva maailmassa. Kun tutkija lukee lähteitään, hän lukee subjektiutta ilmaisevaa merkkimateriaalia, joka ei ole alisteinen merkkien tuottajan persoonallisuudelle vaan laajentuu sen yli. Lukemisen ja tekstin tuottamisen kautta tutkijan ajattelu kehityy ymmärtämiseen ja näkemiseen. Ehkä hän löytää lausumien kautta tien tekstin maailmaan, mahdolliseen maailmaan. Ehkä mahdollisesta maailmasta tulee hänelle tutkimuskohde, tutkimisen arvoinen sinällään sen sijaan, että hän yrittäisi teoksen maailman ymmärtämistä sen historiallisesta tai vaikkapa yhteiskunnallisesta kontekstista käsin. Ehkä tekstistä löytyvät kaikki ainekset mahdolliseen maailmaan. Ehkä tekstistä itsestään löytyvät myös kontekstit teoksen maailman ymmärtämiseen. Ehkä tekstin tuottamisesta tulee tutkijalle portti vapautteen tai vapauden kokemukseen. Ehkä hän löytää sanojen avaamisen kautta tien yhteiseen ymmärtämiseen ja tuon yhteisyyden näkyväksi tekemiseen. Hän yrittää puheen vapauttamisen kautta ylittää merkin sulkeutuneisuuden, yrittää avata sen niin, että hän voisi kokea ymmärtävänsä vierasta. Ehkä hän yrittää tavoittaa sitä yksilöä, joka on ilmaisematon, mutta joka ilmaisujen vapaudessa tulee olevaksi. Ehkä tutkija yrittää tavoittaa ilmaisemattoman puheen vapauttamisen kautta, tuottamalla sanoja uusissa suhteissa ja löytäen sitä kautta uusia mahdollisia merkityksiä, mahdollisten maailmojen konteksteissaan.

Tutkija ryhtyi pohtimaan toisaalta havaintojen kohteiden käsitteellistämistä ja toisaalta havaintojen kohteiden ja niiden käsitteellistämisen välistä olemuksellista eroa. Merkityksellistäminen on inhimillistä maailmassa olemista, ja sitä tarkasteleva tutkija tutkii ihmisenä olemista ja minuuden kokemusta: sen minuuden, joka tulee ilmaistuksi, ja sen, joka ei tule. Merkityksiä tutkija ei voi palauttaa merkityksellistäjän rajattuun ja suljettuun tietoisuuteen, sillä merkityksellistäminen on akti, jossa on mukana merkityksellistäjän intentionaalista toimintaa sekä tahatonta toimintaa, joka tulee mukaan puheeseen puhetahtumassa. Puhe on subjektin olemassaoloa ja muodon saamista, ja samalla

se tarjoaa mahdollisuuden vapautua yli annettujen ja oletettujen rajojen. Sanat kumpuavat minuudesta, mutta niiden merkityksiä ei voida kaikkienensa sanoin selittää. Tutkija merkityksellistää sanansa, mutta kun hän antaa kokemuksilleen muodon, kokemukset ovat aina jotakin enemmän muodon saaneena ja aina paljon vähemmän kuin itse kokemus. Hän vangitsee hetkeksi kokemuksen kadottaakseen sen heti käsitteellistämisen kautta. Kaikki hänen lukemansa teoksetkin ovat merkitysmoninaisuudessaan loputtomia, mutta kuitenkin merkitystä ohjaavia. Merkityksenanto on hänen tietoisuutensa ominaisuus, joka suuntautuu kohti havaittavissa olevaa todellisuutta, jota lukea. Tekstin tuottaminen onkin ehkä subjektin vapautta ja vapautumista, ja tuottamisessa löydetään kokemus, ja kokemus näin palauttaa tunnon subjektista. "Todellisuuden objekteilla, jotka voivat olla intentionaalisten aktien kohteina, ei ole merkitystä sinällään, sillä merkitys on ajateltavissa vain tietoisuuden ominaisuutena ja tietoisuuden luomat merkitykset liittyvät aina yksilölliseen kokemukseen".(7)

Tutkija alkaa kokea itsensä vieraaksi yhteisönsä tieteellisessä kirjoituksessa. Hän kokee tieteellisen kirjoittajan pysyvän sokeana itselleen. Tutkijat etsivät koko ajan itseään, mutta torjuvat samalla tietoisuuden vapautumisen ja totuudellisuuden kokemuksen. Hän näkee yhteisönsä pelkäävän rakentamansa ja asettamansa tietoisuuden murtumista. Murtumisesta kenties avautuisi tyhjiys ja olemattomuus, joka näyttäytyy tilana, jossa ei ole tulevaisuutta eikä minuutta objektina. Onko hänen valittava yhteisöön integroitumisen ja unohtamisen tai luovuttamisen välillä? Sillä hän kokee tieteellisen yhteisönsä kirjoituksen jo niin suljetuksi ja pystytetyksi instituutioksi, että sen olemassaolon oikeudeksi riittää pystytetty institutionaalisuus. Tieteellinen yhteisö ja sen pystyttämät rajat ja säännöt näyttäytyvät hänelle pöyhkeänä epäjumalana, jolle kaikki epäpuhtaus on kauhistus. Ja kuitenkin hänelle juuri epäpuhtaus on totuudellisuuden kokemuksen olennainen elementti, jota ilman kirjoitus jää vaille pyrkimystä kohti emansipatorista tiedettä. Mutta siinäpä se: kirjallisuuden tehtävä on aktiivisesti representoida tieteelliselle instituutiolle sitä, minkä tieteellinen instituutio kieltää: kielen suvereenisuutta.(8)

Voiko tutkija ylittää oman ymmärryksensä yrittäessään ymmärtää vieraan tietoisuutta ja kokemusmaailmaa? Mikä hänessä ja vieraassa on samaa? Onko hän kielen subjekti, joka hän voi siten tulkita tuota kieltä, hänessä syntynyttä puhetta? Miten tutkija ymmärtää omaa ymmärrystään? Miten hän on olemassa ja olemassa siellä, toiseudessa? Miten oma ja vieraan puhe kohtaavat rakentuakseen taas toiseksi puheeksi, joka kuitenkin kantaa jäljen kohtaamisesta ja ymmärryksen tavoittamisesta horisonttien yhtymisen kautta? Miten

tutkija lukee lähteitään ja rakentaa tekstin ja sitä kautta tulkinnan?

Kirjoittaminen tekstin muodostumisprosessissa tulee merkitsemään tutkijalle tietä ymmärtämiseen ja itsensä tavoittamiseen. Ja tekstin tuottamisesta tulee itsessään tutkijalle tutkimuskohde; subjektin muodon saaminen puheessa. Kirjoittaja tunnistaa itsensä tekstin kautta samalla kun hän unohtaa puheen vapauttamisen kautta rajansa. Hän ei etsi itseään puheestaan, vaan hän antaa itsensä rakentua puheensa kautta, saa muodon subjektiviteetilleen. "Epäpersoonallisuuden käsite tuo luovan subjektin käsitteeseen ulottuvuuden, joka selkeästi murtaa ajatuksen fyysisestä tekijästä merkityksen lähteenä".(9)

Tutkija hylkää tekijän vallan teokseensa ja sen sijaan tulee näkemään teoksen vapautuneeksi mahdollisiin merkityksenantoihin. Hän tulee näkemään merkkien avonaisuuden uhkan sijaan vapaudeksi, mahdollisuudeksi itsensä jatkuvaan rakentamiseen ja uudelleenhahmottamiseen, itseytensä sallivissa rajoissa, jotka jäävät aina saavuttamatta. Hän kokee maailmassa olemisen sijaitsevan suhteissa, joissa puhunnan kautta subjekti yrittää rakentaa itseään, yrittää nähdä itsensä ja tehdä itsensä näkyväksi. Hän näkee tutkimansa mahdolliset merkitykset ylitsevuotaviksi paljoudessaan, niin että hän lukijana ja tekstin rakentajana omaksuu ne merkitykset, jotka asettuvat suhteisiin hänen puhuntansa kanssa, puhuttelevat häntä, kun taas lukemattomat muut mahdollisuudet jäävät aktualisoitumatta. Teos kohtaa hänet lukijana niissä suhteissa, joissa hän on kohtaamisen hetkellä, ja sen jälkeen merkitykset katoavat, jättäen jäljen kohtaamisesta merkkeihin. Tutkija ei voi enää palata teokseen samasta pisteestä. Sen kohtaamisen hetki on mennyt ja uusi puhunta pyrkii jo syntymään hänessä. "Tekstuaalinen analyysi hylkää ajatuksen lopullisesta merkityksestä: teos ei pysähdy, se ei sulkeudu".(10) Tutkijan täytyy kokeilla, minkälaiseksi hänen oma puhuntansa muotoutuu sen kohdatessa vieraan puhunnan. Hänen tulee tulla konstruoiduksi yhteisen puheen kautta, jonka kautta hän tulee löytämään tiedon, joka tulee olevaksi vasta tekstin tuottamisessa. Hänen täytyy tutkia toiseutta ja siellä olemista. Olemista ajassa.

...aikaa ja olemista

Jos lähden liikkeelle *tulkinnasta*, mitä olen löytänyt? Kun ajattelen itseäni tulkitsijana, näen itseni pyrkimässä ymmärtämään lähdeteoksiani itseymmärryksen kautta. Yritän saattaa lähdeteokseni puheen yhteen oman puheeni kautta, niin että ne yhtyisivät yhteiseksi puheeksi, ja horisonttien yhtymisen kautta rakentuisi tulkinta. Yritän saattaa käsittelyn kohteeksi omaa

merkityksenantoani, jotta voisin tulla ymmärtämään vieraan merkityksenantoa. Kehäpäätelmä olisi sitä, että etsiessäni omaa subjektiani tekstin rakentamisen kautta tulisin sitä kautta ymmärtämään myös vieraan olemista maailmassa. Se, että ymmärrän vieraan olemista maailmassa, taas on minulle mahdollista vain sitä kautta, että vieraan vieraus häviää ja tulen ymmärtämään ykseyden kautta. Kieli on sekä minun että lähdeteosteni tuottajien olemista maailmassa, ja tuon yhteisen maailmassa olemisen kautta voimme löytää ymmärryksiämme yhdistävän kosketuspinnan.

Entä *merkitys*, mitä se on tullut minulle merkitsemään? Kenties näen merkitykset sellaisiksi, että ne eivät koskaan palaudu merkkeihin, vaan vuotavat aina yli. Jokainen tulkitsee tietyn merkin oman kokemuksensa pohjalta eikä kahta samanlaista kokemusta merkin merkityksestä ole. Merkki ei koskaan sulkeudu yhteen merkitykseen, joten näkisin mielekkääksi, että tutkijat keskittyisivät avaamaan merkkejä niiden moninaisuudessa ja etsimään sieltä aina tietyn teoksen yhden mahdollisen mielen. Kanssatekstin, kysymyksen, johon teos on vastaus. Eli yksi tutkimustulos olisi löytää teoksen yksi mahdollinen kokonaisuus, jota ei voi osoittaa eksplisiittisesti osista, mutta osien avaamisprosessin myötä kokonaisuus tulisi rakennetuksi. Ja tuo teoksen kokonaisuus, yhtä hyvin kuin sen osatkin, olisivat sellaisenaan maailmassa olemisen ja mahdollisten maailmojen tutkimista. Tuo maailmassa olemisen tutkimus olisi siis itseymmärryksen tutkimista. Inhimillisen olemisen, siis muodon saavan subjektin tutkimusta.

Entäpä *historiallinen*, mitä voisin siitä etsinnän jälkeen sanoa? Tarkoitin historiallisella tässä yhteydessä historiallisen tutkimuksen tekijää menneiden maailmojen katselijana. En pysty kuitenkaan mielekkäästi erottamaan menneitä ja nykyisiä maailmoja. Ajattelen tutkivani vierasta, joka on erilainen kuin minä ja minusta eroava, minulle tutkimuksen kohde. Samalla tuossa vieraassa ja minussa täytyy olla jotain samaa ja jotain yhteistä, jotta voisin väittää häntä ymmärtäväni.⁽¹¹⁾ Tässä mielessä vieraus aina jossain määrin katoaa, koska vieraan ymmärtäminen on mahdollista vain itsensä ymmärtämisen kautta. Vieraan tutkiminen on juuri siinä mielessä kiehtovaa, että sitä tutkimalla tulen tuntemaan vierasta, joka on erilainen kuin minä, mutta silti samalla ymmärrettävissä yhteisyytemme perustalta. Vieras tarkoittaa tässä mahdollisia subjekteja, kielellisiä subjekteja, eli kyse ei ole siis esimerkiksi lähdeteosten kirjoittajista, vaan teosten subjektit ovat itsenäisiä ja suvereenieja. Tätä kautta vieras tulee tarkoittamaan myös toiseutta tai ylipäänsä sellaista kielellistä olemista, joka on olemista toiseudessa. Kielellinen oleminen on tutkijallekin toiseutta suhteessa haluunsa, joka tulee ilmaistuksi merkeissä. Kun halu ilmaisee itseään näin, se muuttuu olemuksellisesti toiseudeksi.

Vielä on jäljellä hermeneutiikan peruskäsitteistä *ymmärtäminen*. Mihin olen päätenyt sen suhteen? Minulle avain ymmärtämiseen löytyy itsereflektiosta. Tutustumalla omiin merkityksenantoihini löydän mahdollisia tulkintoja vieraan merkityksenannoille. Nämä taas löydän puheesta, joka samalla pitää sisällään myös sellaisia kokemuksia, jotka eivät pukeudu sanoiksi. Ja kielestä kaikkien löydän inhimillisen subjektin, joka kantaa jälkeä kokemuksistaan ja kohtaamisistaan ja joka kaipaa vapautta ja tulla ilmaistuksi. Kyse kaikessa kirjoittamisessa ja lukemisessa on subjektin vapauttamisesta ja sen palauttamisesta sille itselleen muodon saaneena. Samalla omaan ymmärrykseen tutustumisen kautta tulee kuitenkin aina saamaan tunnon myös siitä, joka ei palaudu eikä suostu puhumaan.

Historiantutkimus on minulle maailmassa olemisen, inhimillisen olemisen ja toiseuden tutkimusta. Historiantutkimus on minulle muodon saavan subjektin tutkimusta, jolloin tutkimuskohteeksi tulee sekä tutkija että lähteiden kautta löytyvä, puhuva toimija.

Kirjallisuus:

- Oesch, Erna, *Tulkinnasta - tulkinnan tiedolliset perusteet modernissa ja filosofisessa hermeneutiikassa*, Fitty 53, Tampere, 1994.
- Lehtonen, Mikko, *Merkitysten maailma*, Vastapaino, Tampere, 1996.
- Barthes, Roland, *Tekijän kuolema - tekstin syntymä*, toim. Lea Rojola, suom. Lea Rojola ja Pirjo Thorel, Vastapaino, Tampere, 1993.

Viitteet:

1. Vieraalla tarkoitan tässä artikkelissa itsestä eroavaa jotakin, jota pyritään ymmärtämään, mutta tietäen, että ymmärtäminen ei ole itsestään selvää, vaan sen täytyy perustua jonkinlaiseen yhteisyyteen. Mutta mistä löytyy yhteisyys ja mille se perustuu? Vieras voi tarkoittaa mitä tahansa ajattelun kohdetta, mitä pyritään ymmärtämään: ihmistä, teosta, käsitteellistämisen aktia.
2. Objektivoiminen tarkoittaa tässä yhteydessä mielen pukemista sanoiksi, yritystä tehdä muille ja itselle käsitteellisesti ymmärrettäväksi 'tietoa', kokemusta kulloisestakin asiasta.
3. Merkityksellistäminen tarkoittaa tässä yhteydessä jonkin kokemuksen erikseen ottamista, nimeämistä ja sitä kautta haltuunottoa, kokemuksen ottamista tietoisuuden kohteeksi.
4. Oesch 1994, 15.
5. Lehtonen 1996, s. 54.
6. Ei-vapautettu puhe tarkoittaisi näin ollen puhetta, joka syntyy ymmärryksen jälkeen, eli puhuja tietää jo ennen

kuin hän kirjaa ylös tietonsa. Vapautettu puhe on sitä vastoin tiedon löytämistä; vapautetulla puheella etsitään tietoa.

7. Oesch 1994, ss. 15-16.
8. Barthes 1993, s. 75.
9. Oesch 1994, s. 43.
10. Barthes 1993, s. 187.
11. Voidaan tietysti ajatella, että yhteisyyttä ei aina olisi mahdollista löytää, mutta myös voidaan ajatella, että kenties silloin kohde jäisi myös havaitsematta eli jo pelkkä havaitseminen liittää sen meidän ajattelussamme ajattelumme rakenteisiin eli tekee siitä jollakin tavalla ymmärrettävän.

Mia Hemming on fil.yo ja valmistelee yleisen historian pro graduaan Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksessa.

ENNEN JA NYT
Historian tietosanomat